

กระบวนการยุติธรรมไทย
รู้อดีต เข้าใจปัจจุบัน เชื่อมอนาคต

LOOKING BACK
LOOKING AHEAD

สรุปการสัมมนาทางวิชาการ หัวข้อ
กระบวนการยุติธรรมไทย “รู้อดีต เข้าใจปัจจุบัน เชื่อมอนาคต”
(Looking back - Looking ahead)

๒๖ มกราคม ๒๕๕๘
ณ โรงแรม เดอะ สุโกศล กรุงเทพฯ

กระบวนการยุติธรรมไทย “รู้อดีต เข้าใจปัจจุบัน เชื่อมมั่นอนาคต”

กระบวนการยุติธรรมไทย “รู้อดีต เข้าใจปัจจุบัน เชื่อมมั่นอนาคต” เป็นการสัมมนาที่ทางสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (สทท.) จัดขึ้นเมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ณ โรงแรม เดอะ สุโกศล กรุงเทพฯ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงของกระบวนการยุติธรรมไทย แวดวงของนักวิชาการทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ มาร่วมแลกเปลี่ยนมุมมองในแต่ละมิติและห้วงเวลาเพื่อสะท้อนแนวคิด มุมมองต่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของกระบวนการยุติธรรมในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็น งานตำรวจ งานอัยการ งานศาลยุติธรรม งานราชทัณฑ์ และกระบวนการยุติธรรมโดยรวม ตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองฯ พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบัน

การสัมมนารั้งนี้ได้รับเกียรติจากวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิที่มีชื่อเสียงหลายท่าน อาทิ ศ.ดร.คณิต ฒ นคร นายทวี ชูทรัพย์ ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ นายนิติ จิตสว่าง ศ.ดร.สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล และ รศ.ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย

การสัมมนาดังกล่าวเริ่มต้นด้วยการกล่าวปาฐกถา (Introductory Remarks) โดย ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ในหัวข้อ “กระบวนการยุติธรรมไทย บนเส้นทางของการเปลี่ยนแปลง (อีกครั้ง)”

จากนั้นเข้าสู่การอภิปรายใน ๓ หัวข้อหลักของการสัมมนา ดังต่อไปนี้

- ๑ “นัยสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย ตั้งแต่ หลังปฏิวัติฯ พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงก่อนรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๕๕๐”
- ๒ “พัฒนาการ บริบท และพลวัตของการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย หลังยุครัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๕๕๐ จนถึงยุครัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๕๕๐”
- ๓ “อนาคตกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทยในทศวรรษหน้า นับจาก พ.ศ. ๒๕๕๘ จากนี้ไป”

นอกจากนี้ สทท. ได้เปิดตัว “ชุดสัมมนาเพื่อเสริมสร้างกระบวนการยุติธรรมไทย” (Thailand Institute of Justice Series of Criminal Justice Seminar) ที่มีกำหนดจัดระหว่างเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ อีก ๖ หัวข้อ ดังต่อไปนี้

- หัวข้อที่ ๑ “สายวัดรอบเอวกระบวนการยุติธรรมไทย” (Criminal Justice Performance Indicators)
- หัวข้อที่ ๒ “คนยุติธรรม ที่ไม่ยุติธรรม” (Criminal Justice Human Resources)
- หัวข้อที่ ๓ “เข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เข้าถึงถึงความเป็นธรรม” (Access to justice)

หัวข้อที่ ๔ “คดีล้นศาล นิกโทษล้นคุก ปัญหาจุกจุกกระบวนการยุติธรรมไทย” (Diversion)

หัวข้อที่ ๕ “กระบวนการยุติธรรมไทย : ข้างนอกโปร่งใส ข้างในเป็นธรรม”

(Accountability & Transparency)

หัวข้อที่ ๖ “แบบแปลนโครงสร้างของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม”

(Criminal Justice Organization & Structural Design)

โดยการสัมมนาทั้ง ๖ หัวข้อที่จะจัดขึ้นภายในปีนี้ สรท. จะเรียนเชิญวิทยากรในกระบวนการยุติธรรมและนักวิชาการจากต่างประเทศ ทั้งจากประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศในอาเซียน และสหประชาชาติ มานำเสนอมุมมองและแนวคิด เพื่อนำมาปรับใช้และต่อยอดไปสู่การแก้ไขปัญหาในกระบวนการยุติธรรมต่อไป ทั้งนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับตัวชี้วัดกระบวนการยุติธรรมไทย (Criminal Justice Performance Indicators) ตามหัวข้อที่ ๑ จะมีการดำเนินกิจกรรม สืบเนื่องเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและการยอมรับในหมู่ผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งให้มีการนำเอาไปปฏิบัติจริงในระยะยาวอีกด้วย

๑

การอภิปราย เรื่อง

“ นัยสำคัญทางประวัติศาสตร์
ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย
ตั้งแต่หลังปฏิวัติฯ พ.ศ. ๒๔๗๕
ถึง ก่อนรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ”

โดย๑. ศ.ดร.คณิต ณ นคร ประธานกรรมการปฏิรูปกฎหมาย
สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย (อติตอัยการสูงสุด)
๒. นายทวิ ชูทรัพย์ (อติตอริบคิกรมราชกัณฑิ)
๓. ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ ผู้อำนวยกการ
สถาบันเพื่อกการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (อติตปลัดกระทรวงยุติธรรม)

ในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการยุติธรรมไทยมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามระยะเวลาและสถานะทางสังคมที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย โดยสมัยก่อนกระแสการเรียกร้องด้านสิทธิมนุษยชน การเรียกร้องให้มีการตรวจสอบหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม อาจไม่ได้มีมากดังเช่นในปัจจุบัน โดยการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ คือ ตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งแม้จะให้แยกศาลยุติธรรมออกจากกระทรวงยุติธรรม แต่กระบวนการยุติธรรมยังแยกไม่ออกจากเรื่องของการเมืองได้อย่างที่ควรจะเป็นตามหลักธรรมาภิบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการปฏิรูปทางการเมือง พ.ศ. ๒๕๕๐ เรื่องทางการเมืองกับกลไกตรวจสอบได้เข้ามาเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดจนกระทบหลักการแบ่งแยกอำนาจ

หากจะเปรียบเทียบว่า กระบวนการยุติธรรมไทยระหว่างอดีตกับปัจจุบันในช่วงใดดีกว่ากัน คงไม่อาจเปรียบเทียบกันได้โดยง่าย แต่เปรียบเสมือนการวิ่งผลัดที่แต่ละช่วงต้องรับไม้ต่อกัน

วิทยากรได้กล่าวถึงประเด็นปัญหา รวมทั้งข้อเสนอแนะที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

ประเด็นหลักที่ ๑ องค์กรในกระบวนการยุติธรรม ไม่ปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมาย

ตั้งแต่การปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ ๕ กระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย ได้เริ่มเข้าสู่ระบบสากลและเกิดประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งไม่ต้องยกไปว่ากฎหมายของต่างประเทศ แต่ผู้ใช้กฎหมายยังขาดความรู้ ความเข้าใจในระบบและหลักการของกฎหมาย จึงทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติ

“กฎหมายของไทย ดีไม่แพ้ประเทศใดในโลก แต่ความเข้าใจระบบกฎหมาย ที่ยังเป็นปัญหา”

- ศ.ดร.กนิฐ ณ นคร -

ประเด็นหลักที่ ๒ ปฎิรูปองค์กรที่มีอยู่ให้มีการทำงานที่รัดกุม มีความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงาน ไม่ใช้มุ่งแต่สร้างองค์กรใหม่เพิ่มขึ้นมา

ศ.ดร.กนิฐ ณ นคร กล่าวว่า การเกิดขึ้นขององค์กรใหม่ ๆ มีสาเหตุมาจากการวางเฉยของศาลยุติธรรม เช่น ศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง และ ป.ป.ช. ซึ่งควรทำหน้าที่ป้องกัน มิใช่สอบสวนซ้ำซ้อนกับอัยการ ประกอบกับความไม่เข้าใจว่า การดำเนินคดีชั้นเจ้าพนักงาน เป็นกระบวนการเดียวกันที่แบ่งแยกมิได้ ทำให้องค์กรในชั้นเจ้าพนักงานเกิดขึ้นมากมาย แต่ไม่ร่วมมือกันทำงาน

ประเด็นหลักที่ ๓ ปัญหานักโทษล้นคุก

นายทวี ชูทรัพย์ ได้แสดงความคิดเห็นว่าจำนวนผู้ต้องขังในเรือนจำมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นทุกปี แต่เริ่มเกิดวิกฤตคดีศาลและนักโทษล้นคุก ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ปัจจุบันศาลต้องพิจารณา คดียาเสพติดมากเป็นอันดับหนึ่ง แม้จะมีพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด

ซึ่งเป็นมาตรการหนึ่งที่สามารถเบี่ยงเบนคดีออกจากศาล แต่จำนวนผู้ต้องขังก็ยังคงเพิ่มเรื่อย ๆ จึงควรต้องพิจารณาว่าอัตราโทษที่บังคับใช้กับคดียาเสพติด โดยเฉพาะโทษที่ลงกับผู้เสพที่ถูกลั่นนิษฐานว่ามีไว้เพื่อจำหน่ายและมาตรการการเบี่ยงเบนคดีที่ใช้อยู่ นั้น มีประสิทธิภาพเพียงพอแล้วหรือไม่

ประเด็นหลักที่ ๔ วางหลักและระบบให้ดี และจัดการเรื่องคุณภาพของคน

การปฏิรูปที่มีประสิทธิภาพควรจะปฏิรูปโดยเน้นการปฏิบัติตามหลักการที่ต้องตั้งในแง่วิชาการ กฎหมาย และบรรทัดฐานสากล แล้วจึงโยงไปที่การพัฒนาคุณภาพคน โดยเริ่มที่มหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษา ที่ควรสอนให้ถึงแก่น เพราะหากสอนถูกหลักแล้วจะทำให้เข้าใจระบบกฎหมายที่ถูกต้อง ไม่ควรเน้นการท่องจำหรือจดจำแนวคำพิพากษาฎีกาเท่านั้น ดังนั้น หากวางหลักวางระบบได้ดี จะสร้างวิธีการให้สามารถเลือกคนดีเข้าไปในระบบได้

ไม่ใช่ที่เราไม่รู้ว่ามีปัญหาคืออะไร

แต่เราไม่ตะตอง... เราหนี

- ทวี ชูทรัพย์ -

คนที่เป็นเจ้าของกระบวนการยุติธรรม

คือ ประชาชน

ประชาชนต้องมีความเข้าใจ

สามารถออกแบบกระบวนการยุติธรรม

ในแบบที่เขาคงต้องการได้

- ดร.กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ -

๒

การอภิปราย เรื่อง

“ พัฒนาการ บริบท และพลวัต
ของการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทย
หลังยุครัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐
จนถึงยุครัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ”

โดย ๑. นายพงษ์เดช วานิชกิตติกุล เลขาธิการประธานศาลฎีกา
๒. นายนิธิ จิตสว่าง รองผู้อำนวยการ
สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (อดีตอธิบดีกรมราชทัณฑ์)
๓. รศ.ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย รองคณบดี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๔. นายสมชาย หอมลออ กรรมการปฏิรูปกฎหมาย
สำนักงานคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมาย

ประเด็นหลักที่ ๑ รัฐธรรมนูญกับบทบาทใหม่ ในการประกันสิทธิเสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของประชาชน

ช่วงยุครัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึงยุค
รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นช่วงที่ประเทศไทย
ใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ในขณะนั้น ซึ่งมีเนื้อหา
ที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการของ
กฎหมายรัฐธรรมนูญไทยอีกระยะหนึ่ง เนื่องจาก
มีการวางโครงสร้างใหม่ กำหนดบทคุ้มครอง
และประกันสิทธิและเสรีภาพของประชาชน
อย่างกว้างขวางชัดเจนมากที่สุด ซึ่งไม่เคยปรากฏ
ในรัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ อีกทั้งยังเพิ่มบทบาทหน้าที่
ของประชาชนในการมีส่วนร่วมกับภาครัฐ
ในด้านต่าง ๆ เช่น การเสนอกฎหมาย การถอดถอน
สมาชิกสภาและการตรวจสอบองค์กรของรัฐ
เป็นต้น จนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นรัฐธรรมนูญ
ที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดฉบับหนึ่ง
เป็น "รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน"

หากพิจารณาเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับ
การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของ
ไทย บทบาทของภาคประชาชนที่เปลี่ยนแปลง
ไปในช่วงทศวรรษดังกล่าวมานับว่ามีสำคัญ
อย่างยิ่งในหลายประเด็นดังจะได้อธิบายต่อไป
รศ.ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย ได้เปรียบ
เทียบไว้อย่างน่าสนใจว่าบทบาทของประชาชนไทย
ในทางการเมืองการปกครอง ซึ่งรวมถึงบทบาท
ในกระบวนการยุติธรรม ในยุคแรกนั้นเสมือน
เป็นผู้ฟังการแสดงคอนเสิร์ต นักการเมือง
ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเป็นผู้แสดง
ในทางกลับกันเมื่อเข้าสู่ยุค พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา
บทบาทของประชาชนได้เปลี่ยนแปลงจาก
ผู้ฟังมาสู่การเป็นผู้แสดงมากขึ้น เนื่องจากมี
เครื่องมือที่ช่วยให้ผู้ฟังสามารถร่วมร้องไป
กับผู้แสดงได้ เช่นเดียวกับคาราโอเกะ ดังนั้น
แม้ไม่รู้เนื้อร้องหรือทำนอง ทุกคนก็สามารถ

ฝึกร้องได้ และในที่สุดก็สามารถแสดงบทบาทเองได้ เช่นเดียวกัน รัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิเสรีภาพและกำหนดบทบาทหน้าที่ของประชาชน ย่อมเป็นเครื่องมือที่ทำให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาและปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมได้มากขึ้น โดยสอดคล้องกันนี้ นายสมชาย หอมลออ ได้ร่วมอภิปรายถึงบทบาทของประชาชน หลังปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เกี่ยวกับการปฏิรูปองค์กรในกระบวนการยุติธรรมว่า กลไกการตรวจสอบการทำงานขององค์กรต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเพิ่มเติมกลไกการตรวจสอบจากภายนอกองค์กรมากขึ้นอย่างชัดเจน ประชาชนสามารถร้องเรียน ร้องทุกข์ และรวบรวมรายชื่อถอดถอนเจ้าหน้าที่ของรัฐ บางตำแหน่งได้ซึ่งนับว่าเป็นพัฒนาการที่ก้าวกระโดดจากยุค พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยสิ้นเชิง

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมจะกระทำแต่ภายในองค์กรเพียงอย่างเดียวไม่ได้ แต่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากภายนอกด้วย นอกจากการมีส่วนร่วม

ของภาคประชาชนในกลไกตรวจสอบแล้ว ยังจำเป็นต้องมีแรงขับเคลื่อนจากกลุ่มประชาสังคม สื่อมวลชน และองค์การระหว่างประเทศอีกด้วย นายนิธิ จิตสว่าง นำเสนอประเด็นว่า สำหรับยุคหลังปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ถือได้ว่าเป็นระยะของการเปลี่ยนแปลง ประชาชนอยู่ในช่วงปรับตัว สังคมกำลังเคลื่อนไหว เพื่อมุ่งสู่ยุคใหม่ของกระบวนการยุติธรรมในอีกระยะหนึ่ง โดยอาจจะมีทั้งพลวัตในเชิงบวกและลบ อาจมีข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นบ้าง แต่เชื่อมั่นว่าเป็นก้าวที่ดีสำหรับอนาคต ตัวอย่างเช่น การปฏิรูประบบเรือนจำและทัณฑสถาน **สถิติผู้ต้องขังที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงอาจไม่ใช่ตัวชี้วัดหลักที่จะประเมินได้ว่ากระบวนการยุติธรรมมีประสิทธิภาพมากนักน้อยเพียงใด** แต่ควรศึกษาให้ลึกซึ้ง เพื่อช่วยบ่งชี้ได้เบื้องต้นว่าสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงนั้น มาจากความจริงจิงในการปราบปรามอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่ หรือการป้องกันอาชญากรรมมิให้เกิดขึ้นซ้ำหรือไม่

ขณะเดียวกัน นายสมชาย หอมลออ แสดงทัศนะเสริมว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของภาคประชาชนและสื่อมวลชน ควรวางกลไกให้เป็นระบบมากขึ้น และควรมีการส่งเสริมองค์ความรู้เกี่ยวกับการปฏิรูประบบยุติธรรมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ระยะของการเปลี่ยนแปลงนี้ นำไปสู่เป้าหมายที่ควรจะเป็น เช่น ในต่างประเทศจะมีการรวมตัวกัน เกิดเป็นองค์กรภาคประชาสังคม กลุ่มชุมชน หรือกลุ่มมวลชนที่มีเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งมีพลังในการขับเคลื่อนได้มากกว่า ในขณะที่ของไทยยังเป็นปัจเจกชน ส่วนของกลุ่มชุมชนและกลุ่มมวลชนที่มีอยู่ ก็อาจมีองค์ความรู้ที่ไม่ถูกต้องตามบริบทข้อเท็จจริงขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม และการปฏิรูป

ประเด็นหลักที่ ๒ บริบทในการปฏิรูป กระบวนการยุติธรรมทางอาญา

ประเทศไทยมีความพยายามที่จะปฏิรูปโครงสร้างกระบวนการยุติธรรมทางอาญามาหลายยุคหลายสมัย การก้าวสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญายุคใหม่เริ่มในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ได้ยกเลิกกระบวนการพิจารณาแบบจารีต-นครบาลมาสู่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เมื่อมาถึงยุครัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึงยุครัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้มีการปรับปรุงครั้งใหม่ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาใหม่อีกครั้ง ผ่านทางรัฐธรรมนูญและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่ส่งผลมาถึงปัจจุบันนี้ เช่น การแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรม การสร้างระบบศาลคู่ ศาลพิเศษ การแยกองค์กรอัยการออกจากกระทรวงมหาดไทย การปรับโครงสร้างกระทรวงยุติธรรมใหม่ การย้ายสังกัดกรมราชทัณฑ์ การเพิ่มกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพสถาบันนิติวิทยาศาสตร์ กรมสอบสวนคดีพิเศษ ตลอดจนการก่อตั้งองค์กรป้องกันและปราบปรามการทุจริตหลายองค์กร และองค์กรอิสระต่าง ๆ จำนวนมาก ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่วนหนึ่งมาจากปัญหาและความเหลื่อมล้ำที่มีมาในอดีตหลายประการ เช่น ปัญหานักโทษล้นคุก การคุ้มครองเหยื่ออาชญากรรมและพยานในคดีอาญา ระบบสำนวนและคดีความอิสระของตุลาการ ฯลฯ นอกจากนี้ รูปแบบอาชญากรรมใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษนี้มีมากขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการสนองตอบที่มีประสิทธิภาพเพื่อการป้องกันและปราบปรามได้ทันทั่วทั้งนายหน้า จิตสว่าง กล่าวไว้ว่า อาชญากรรมโฉมใหม่มีรูปแบบและความซับซ้อน เช่น การโจรกรรมข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ การฟอกเงิน อาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ การก่อการร้ายข้ามชาติ ฯลฯ กระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยได้มีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลาที่มีการปรับปรุงกฎหมาย ปรับโครงสร้างหน่วยงาน ประกาศใช้กฎหมายเฉพาะทาง อย่างไรก็ตามก็ยังคงติดตามกันต่อไปว่าผลผลิตของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่ปรับปรุงแล้วจะมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

วิธีการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปในยุครัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ จะดำเนินไปในลักษณะของการจัดเวทีความคิดเพื่อรับฟังปัญหาและเสนอยุทธศาสตร์ที่นำมาใช้ได้จริงโดยขับเคลื่อนแนวความคิดก่อน แล้วจึงขับเคลื่อนการปฏิบัติแนวความคิด ซึ่งต้องตกผลึกมาจากจุดร่วมของทุกฝ่ายช่วยให้ปัญหาในกระบวนการยุติธรรมที่สะสมมาหลายยุคผ่นคลายลงได้บ้าง รศ.ดร.จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย ยกตัวอย่างประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม เช่น พ.ศ. ๒๕๔๔ อัยการได้เสนอรูปแบบการลดคดีขึ้นสู่ศาลเป็นครั้งแรก ซึ่งได้มีการออกเป็นมติคณะรัฐมนตรีและนำไปปฏิบัติอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เกิดนโยบายของรัฐในการฟื้นฟูบำบัดผู้ติดยาเสพติดแทน การลงโทษเพียงอย่างเดียว (พระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด) ซึ่งทำให้เกิดโรงเรียนวิวัฒน์พลเมือง และช่วยลดจำนวนผู้ต้องขังได้มากกว่าหนึ่งแสนคน และในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ มีการแก้ไขประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเกี่ยวกับการชดเชยให้แก่ผู้ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม เป็นต้น

ประเด็นหลักที่ ๓ บทบาทขององค์กร ฝ่ายตุลาการช่วงยุครัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ - ยุครัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐

ภายหลังจากที่องค์กรศาลแยกออกมาจากกระทรวงยุติธรรม ทำให้ศาลมีความเป็นอิสระมากขึ้นในเชิงบริหาร และไม่ต้องขึ้นกับรัฐมนตรีหรือฝ่ายการเมือง กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในลักษณะที่ควรจะเป็น ต้องเป็นการมุ่งแสวงหาข้อเท็จจริง แต่สิ่งที่มีมากขึ้นในสังคมไทยคือ การมุ่งแสวงหาคนมารับโทษ ซึ่งไม่ถูกต้อง การนายพงษ์เขต วานิชคดีกุล ย้ำว่าทัศนคติของคนไทยและคนในกระบวนการยุติธรรมของไทยที่สำคัญยิ่งกว่ารูปแบบองค์กร

วัฒนธรรมการด่วนชี้ผิดซึ่งถูกโดยไม่แสวงหาข้อเท็จจริงนั้นเป็นการสุ่มเสี่ยงและปิดเบือนความยุติธรรมที่แท้จริง ในมุมมองของประชาชนทั่วไปจะให้ความเคารพผู้พิพากษาและตุลาการในฐานะเป็นผู้ที่มีความเที่ยงตรงและยุติธรรมมาโดยตลอด อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษดังกล่าวมีหลายครั้งที่ศาลเข้ามามีบทบาทสำคัญในทางการเมือง เช่น การจัดตั้งศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

ซึ่งมีการตัดสินคดีที่ไม่ตรงกับทัศนคติของประชาชนบางกลุ่ม ในประเด็นนี้ ย่อมเป็นปกติที่ประชาชนทั่วไปจะมีความรู้สึกนึกคิดต่อเรื่องต่าง ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะมีความพิพากษาออกมาอย่างไร ก็จะกระทบกับความรู้สึกของกลุ่มประชาชนที่มีความเห็นไม่ตรงกันอยู่เป็นธรรมดา แม้แต่คดีแพ่งหรือคดีอาญาทั่วไปก็ตาม ฝ่ายผู้แพ้คดีมักมีความรู้สึกที่ไม่ได้รับความยุติธรรม เนื่องจากคำพิพากษามีผลกระทบต่อสิทธิบางอย่าง เช่นเดียวกับที่มีผู้กล่าวว่า นักโทษส่วนใหญ่ไม่เคยยอมรับว่าตนเองกระทำความผิด บางกรณีเพียงแต่ผู้พิพากษาหันไปสบตาหรือยิ้มกับฝ่ายโจทก์หรือจำเลย ก็จะถูกอีกฝ่ายมองว่าไม่เป็นธรรมกับตนแล้ว ดังนั้น บทบาทของผู้พิพากษาเป็นบทบาทที่ต้องระมัดระวังการดำรงตนอยู่เสมอ วางเฉยและเสมือนไร้ความรู้สึก เพื่อคงความเป็นกลางหากพิจารณาเห็นว่าตนอาจมีความเอนเอียงหรือมีความเกี่ยวข้องในคดีใดก็จำเป็นต้องถอนตัวออกไป

นอกจากนี้ ความร่วมมือของประชาชนในคดียังมีน้อย อาจเกิดจากภาครัฐไม่ให้ความคุ้มครองที่เหมาะสมหรืออำนวยความสะดวกตามสมควร และประชาชนเอง ไม่ตระหนักถึงหน้าที่ต่อสังคมส่วนรวมมากเท่าที่ควร เช่น การมาเป็นพยานในศาล ฯลฯ ซึ่งส่งผลให้การแสวงหาพยานหลักฐาน ไม่สามารถทำได้เต็มที่และเป็นผลสืบเนื่องถึงการพิจารณาคดีที่ล่าช้าเกินควร

การมีศาลพิเศษคู่ขนานกับระบบศาลยุติธรรมอาจมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ประโยชน์ที่สำคัญคือการพิจารณาพิพากษาคดีเฉพาะทาง ซึ่งต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะขององค์คณะ แต่ในขณะที่เดียวกันกลับเป็นการเพิ่มขึ้นตอนในการพิจารณาและระบุว่าคดีจะอยู่ในอำนาจของศาลใดและบางกรณี ในหนึ่งคดีก็อาจมีความลักลั่นหรือคาบเกี่ยวกันระหว่างเขตอำนาจศาลต่าง ๆ การที่ประเทศไทยรับเอารูปแบบการปฏิรูปมาจากหลาย ๆ ประเทศ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์พัฒนาบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมที่เหมาะสมทำให้การทำงานไม่สอดคล้องกันและไม่เกิดประสิทธิผลเท่าที่ควร

ประเด็นหลักที่ ๔ ปัญหาในกระบวนการยุติธรรมช่วงกสวธ ๒๕๕๐ – ๒๕๕๐ และข้อเสนอแนะ

แม้ในทศวรรษดังกล่าวจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด แต่ยังคงพบว่ามีปัญหาหลายประการที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้ สรุปได้ดังนี้

๑. ระบบราชการในประเทศไทย

ยังมีความเป็นปัจเจกมากกว่าที่จะทำเป็นระบบ ขั้นตอนในการประสานงาน การส่งต่อข้อมูล ยังไม่ดีเท่าที่ควร แต่ละองค์กรต่างทำหน้าที่ของตนโดยไม่คำนึงถึงระบบหรือกระบวนการในภาพรวม เช่น การเก็บข้อมูลคดีในชั้นตำรวจ อัยการ ศาลยุติธรรมและศาลพิเศษ หน่วยงานราชทัณฑ์ และสถานพินิจ ยังไม่สอดคล้องกัน ทำให้สืบค้นฐานข้อมูลได้ยาก ไม่สามารถนำมาสะท้อนสภาพปัญหาที่แท้จริงหรือออกแบบกลไกการแก้ไขปัญหาได้ จึงควรส่งเสริมให้มีความร่วมมือระหว่างองค์กรมากขึ้นและใช้ระบบฐานข้อมูลเดียวกันทั้งกระบวนการยุติธรรม

๒. การพัฒนาองค์ความรู้และสร้างทัศนคติที่ถูกต้องให้แก่ประชาชนและบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมให้ตระหนักถึงหน้าที่ มาก่อนสิทธิเสรีภาพและมีความรู้ในกระบวนการยุติธรรมอย่างแท้จริง เพื่อแก้ปัญหาบุคลากรและการมีส่วนร่วมของประชาชน ระบบหรือโครงสร้างองค์กรหลายอย่างที่ประเทศไทยนำต้นแบบมาจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นระบบหรือโครงสร้างที่ดีแต่มีปัญหาที่ตัวบุคคลที่ขาดความพร้อม ทักษะและความรู้ ที่จะทำงานให้สอดคล้องกับระบบ ในประเด็นนี้ นอกจากพนักงานเจ้าหน้าที่ประจำ เช่น พนักงานสอบสวน อัยการ ผู้พิพากษา เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ ฯลฯ ยังรวมถึงทนายขอแรงหรือทนายความที่รัฐจัดหาให้คู่ความด้วย

๓. บทบาทของชุมชนยังมีน้อย และกระบวนการยุติธรรมขึ้นกับส่วนกลางมากเกินไป ความร่วมมือในชุมชนเพื่อป้องกันอาชญากรรมเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้การปฏิรูประบบยุติธรรมดำเนินไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างแท้จริง ทั้งในแง่เวลา ระยะเวลา และเนื้อหาที่ชอบธรรม จะช่วยอำนวยความสะดวกได้มากขึ้นโดยต้องเกิดจากความร่วมมือขององค์กรในกระบวนการยุติธรรมจากส่วนกลาง และความร่วมมือจากชุมชนด้วยเช่นกัน

๔. กฎหมายบางฉบับมีความล้าหลัง อัตรารโทษไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน เช่น อัตรารโทษปรับต่ำเกินไป การใช้โทษจำคุกมากเกินไป องค์ประกอบของกฎหมายไม่ทันสมัยกับเทคโนโลยีที่ใช้ในการกระทำความผิด ฯลฯ การปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัย การปรับปรุงบทกำหนดโทษ และนำวิธีการทางเลือกมาใช้อย่างจริงจัง จะมีส่วนช่วยแก้ปัญหาคดีล้นศาลนักโทษล้นคุกได้ และอาจมีผลในเชิงป้องกันอาชญากรรมได้อีกด้วย

“ สิ่งที่ต้องพัฒนาอย่างจริงจัง คือ ศักยภาพของบุคลากร ที่ต้องสามารถปรับตัวตามระบบยุติธรรม และอาชญากรรมสมัยใหม่ได้ทันทั่วทั้ง ”

- นัทธี จิตสว่าง -

๓

การอภิปราย เรื่อง

“ อนาคตกระบวนการยุติธรรมทางอาญาไทย ในทศวรรษหน้า นับจาก พ.ศ. ๒๕๕๘ จากนี้ไป ”

โดย๑. พ.ต.ท.ดร.กฤษณพงศ์ พุตระกูล
 อาจารย์ (สบ ๒) กลุ่มงานคณาจารย์ คณะตำรวจศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
 ๒. พ.ต.อ.ดร.ศิริสวัสดิ์ นุศลศิลป์ ผู้กำกับฝ่ายอำนวยการ สถาบันฝึกอบรมระหว่างประเทศ ว่าด้วยการดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย กองบัญชาการศึกษาค
 ๓. ดร.สมบัติ พุทธิพงษ์ศักดิ์ ผู้พิพากษาศาลชั้นต้นประจำสำนักประธานศาลฎีกา
 ๔. ดร.ต่อศักดิ์ บุรณะเรืองโรจน์ อัยการจังหวัด สำนักงานอัยการคดีเยาวชนและครอบครัวจังหวัดนครปฐม
 ๕. ศ.ดร.สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อดีตคณบดี คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

กระบวนการยุติธรรมไทย รื้อคิด เข้าใจปัจจุบัน เชื้อนโนอนาคต
วันจันทร์ที่ 26 มกราคม 2558
ณ โรงแรม เดอะ สุโกศล กรุงเทพฯ

ประเด็นหลักที่ ๑ ปัญหากระบวนการยุติธรรมไทยที่ผู้ทรงคุณวุฒิคาดหวังให้กระบวนการยุติธรรมไทยมีการเปลี่ยนแปลง

ทาง สทท. ได้รวบรวม ๙ ประเด็นปัญหาสำคัญของกระบวนการยุติธรรมไทย ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิต่างร่วมกันสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่มีอยู่ และจะยังมีอยู่ต่อไปหากไม่ได้รับการแก้ไขที่ตรงจุด

๑. ปัญหาความเหลื่อมล้ำของฐานะทางสังคมที่มีผลต่อการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม
ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมของสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นระบบเส้นสาย ระบบอุปถัมภ์ และการเชิดชูระบบทุนนิยม ถ้าหากสิ่งเหล่านี้ยังคงถูกมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นได้ในสังคมไทย หรือตราบไต่ที่เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม ยังคงเลือกปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมเพียงเพราะตำแหน่งหน้าที่ สถานะทางสังคม ฐานะทางเงินตรา ความเป็นธรรมหรือความเสมอภาคในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมคงมีอาจเกิดขึ้นได้ และหากความไม่เท่าเทียมเกิดขึ้นตั้งแต่ขั้นตอนแรกของการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม คงเป็นการยากที่จะได้รับความเป็นธรรมในขั้นตอนต่อ ๆ ไป

๒. ปัญหาเรื่องบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม จากการอภิปราย ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านต่างก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ปัญหาเรื่องบุคลากรนั้น เป็นปัญหาหลักของกระบวนการยุติธรรมไทย ดังที่ ดร.สมชาติ พงษ์พิงศภัค แสดงทัศนะในเชิงเปรียบเทียบเป็นสัดส่วนไว้ว่า “ร้อยละ ๘๐ ของปัญหาในกระบวนการยุติธรรมนั้น เกิดจากบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมนั่นเอง”

จากการอภิปรายในเรื่องดังกล่าวสามารถแยกประเด็นปัญหา ที่เกิดขึ้นจากบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมออกเป็น ๓ ประเด็น ดังต่อไปนี้

๒.๑ กระบวนการยุติธรรมไทยต้องการบุคลากรที่เก่งและดีเข้ามาเป็นกำลังในการขับเคลื่อน เพราะความเก่งและความดีถือเป็นคุณสมบัติที่เรียกได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมก็ว่าได้ หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไป บุคลากรคนนั้นจะไม่สามารถรักษาความเป็นธรรมให้กับประชาชนได้

๒.๒ ทัศนคติของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมไทย หากตราบไต่ที่บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมยังคงมีทัศนคติว่า “ประชาชนเป็นผู้ร้องขอความช่วยเหลือจากตน โดยมิได้มองว่าตนมีหน้าที่ต้องรับใช้หรือให้บริการสาธารณะแก่ประชาชน” ทัศนคติเช่นนี้จะเป็นอุปสรรคสำคัญในเรื่องการให้ความเป็นธรรมกับประชาชน

๒.๓ ปัญหาเรื่องความรู้ ความเข้าใจ ในทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมากในกระบวนการยุติธรรมไทย คือ เจ้าหน้าที่รู้ทฤษฎี แต่ปฏิบัติไม่ถูกต้อง หรือไม่รู้ทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ ทำให้ไม่มีมาตรฐานและความแน่นอนในการสั่งคดี หรือการทำคำพิพากษา ทำให้เหตุการณ์แบบเดียวกันหรือลักษณะเดียวกัน มีผลของคดีแตกต่างกัน

๓. ปัญหาของระบบการศึกษา ผลจากปัญหาเรื่องบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม ส่งผลให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ต่างก็มุ่งถึงแนวทางการแก้ปัญหาไปที่ต้นตอ นั่นก็คือ “ปัญหาของระบบการศึกษา” ศ.ดร.สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล แยกพิจารณาในเรื่องระบบการศึกษาออกเป็น ๒ ส่วน

๓.๑ การศึกษาในขั้นก่อนเข้าเป็นบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม (Legal Studies) ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาคณะนิติศาสตร์ การศึกษานิติบัณฑิต การศึกษาของโรงเรียนนายร้อยตำรวจ ฯลฯ ปัญหาของระบบการศึกษากฎหมายเห็นได้จากการที่คณะนิติศาสตร์บางแห่งนำหลักสูตรของเนติบัณฑิตยสภามาสอน เพื่อให้ นักศึกษาของตนสามารถสอบเนติบัณฑิตได้จำนวนมาก ทำให้ความมุ่งเน้นการเรียนการสอนเชิงวิชาการลดน้อยลง แต่มุ่งเน้นการเรียนการสอนตามแนวคำพิพากษาฎีกาเพิ่มขึ้น ซึ่งผิดวัตถุประสงค์ของการเรียนในระดับอุดมศึกษา อีกทั้งคณาจารย์ผู้สอนเองบางท่าน ก็ไม่กล้าวิพากษ์วิจารณ์คำพิพากษาตามหลักวิชาการ แต่กลับสอนตามแนวคำพิพากษาโดยไม่ตั้งข้อสังเกตให้กับนักศึกษา หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการเรียนการสอนแบบ “เล่าหนังสือ มีข้อสอนหนังสือ” นั่นเอง

๓.๒ การศึกษาของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรม (Training Program) โครงการหรือหลักสูตรอบรมที่จัดเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความเชี่ยวชาญให้แก่บุคลากรในกระบวนการยุติธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากกฎหมายมีความเป็นพลวัต และมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามสภาพสังคม ดังนั้นหากความรู้ของบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมหยุดนิ่ง วันเข้ารับตำแหน่ง บุคลากรเหล่านี้จะไม่สามารถรักษาความเป็นธรรมให้กับประชาชนได้ จึงจำเป็นต้องจัดอบรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทั้งทางภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ

ระบบการศึกษากฎหมายที่ดี ต้องสามารถสร้างความรู้ความเข้าใจในตัวบทกฎหมาย สร้างแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องตรงตามเจตนารมณ์ของบทบัญญัติ และสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ดังนั้นระบบการศึกษากฎหมายที่ทำให้ผู้ใช้กฎหมายและนักกฎหมายเข้าใจ และปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ซึ่งจะส่งผลให้การใช้กฎหมายเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

๔. ปัญหาหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมถูกแทรกแซง การถูกแทรกแซงเกิดขึ้นได้หลายช่องทาง โดยขอกล่าวถึง ๔ ช่องทางหลัก ดังต่อไปนี้

๔.๑ การถูกแทรกแซงทางการเมือง เป็นการแทรกแซงที่เกิดผลกระทบรุนแรงและเป็นวงกว้างมากที่สุด แต่การแทรกแซงลักษณะดังกล่าวก็เกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัย เป็นปัญหาคำงคาที่ทุกหน่วยงานพยายามแก้ไขมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นการแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรม และตั้งเป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญ โดยผลของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๕๔๐ การที่อัยการเป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญ โดยผลของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๕๕๐ หรือแม้แต่สำนักงานตำรวจแห่งชาติ แยกออกจากกระทรวงมหาดไทย โดยมีการบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี โดยผลของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. ๒๕๔๐ แต่ปัญหาการถูกแทรกแซงทางการเมืองยังคงเกิดขึ้นอยู่

ในการอภิปรายครั้งนี้ พ.ต.ท.ดร.กฤษณพงศ์ พูตระกูล ได้กล่าวถึงการถูกแทรกแซงทางการเมืองของสำนักงานตำรวจแห่งชาติว่า “เมื่อมีการเปลี่ยนนายกรัฐมนตรี ก็จะมีการแต่งตั้งโยกย้ายผู้บัญชาการตำรวจเสมอ” ซึ่งเป็นตัวอย่างสำคัญตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า แม้สำนักงานตำรวจแห่งชาติ จะไม่สังกัดภายใต้กระทรวงมหาดไทย แต่ปัญหาการถูกแทรกแซงทางการเมืองยังคงไม่ได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริง

๔.๒ การถูกแทรกแซงภายในหน่วยงาน เป็นการแทรกแซงโดยการใช้อำนาจบังคับบัญชา อำนาจในการแต่งตั้งโยกย้าย ปรับเงินเดือน ฯลฯ ซึ่งต่างมีผลต่อตำแหน่งหน้าที่ ความดีความชอบ และประโยชน์ได้เสียของข้าราชการและบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมทำให้มีผลต่อการปฏิบัติหน้าที่ให้เที่ยงตรงเป็นธรรม

๔.๓ การแทรกแซงโดยอำนาจทางการเงิน ทุกชั้นตอนและทุกหน่วยงานของกระบวนการยุติธรรมต้องปราศจากผลประโยชน์ขัดกัน (Conflict of Interest) ดังที่ ศ.ดร.สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ยกตัวอย่างว่า “นายทุนทำสนามหญ้าหน้าศาลให้ฟรี ผ่านไปไม่นานนายทุนคนดังกล่าวมาขอให้ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลสั่งคดีให้เป็นประโยชน์แก่ตน” เหตุการณ์เช่นนี้ต้องไม่เกิดขึ้นกับกระบวนการยุติธรรมของไทย

๔.๔ การแทรกแซงโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว ความสัมพันธ์เครือญาติ ความสัมพันธ์ฐานะศิษย์ - อาจารย์ ฯลฯ หากบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมคนใดมีความสัมพันธ์ส่วนตัวที่อาจก่อให้เกิดอคติในการปฏิบัติหน้าที่ บุคลากรคนนั้นต้องถอนตัวจากการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวทันที เพื่อให้เกิดความโปร่งใสและเป็นธรรมในการดำเนินการ

๕. ปัญหาระบบการตรวจสอบ ถ่วงดุล จากภายในและภายนอกองค์กร รวมถึงภาคประชาชน ประเทศไทยต้องให้ความสำคัญในเรื่องดังกล่าว โดยอาจวางโครงสร้างของหน่วยงานที่ทำหน้าที่ตรวจสอบเป็นบุคคลภายนอกหน่วยงานที่ถูกตรวจสอบทั้งหมด เพื่อให้มีความโปร่งใสและความเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่ อีกทั้งยังเป็นการถ่วงดุลระหว่างหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรมด้วย

๖. ปัญหาความไม่เข้าใจในการบริหารงานยุติธรรมและความไม่ร่วมมือของภาคประชาชน ความไม่เข้าใจในการบริหารงานยุติธรรมของประชาชนนั้น อาจก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ก่อให้เกิดแรงกดดัน และภาพลักษณ์ด้านลบต่อการปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งมีมิติของการบริหารจัดการงานยุติธรรมนั้น ผู้ทรงคุณวุฒิต่างได้แสดงทัศนะไว้ดังนี้

ดร.สมบัติ พงศ์พิงศ์ภักดิ์ มองว่ามิติในการบริหารงานยุติธรรมให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชนนั้น มีอยู่ ๓ มิติ ดังต่อไปนี้

- ความเป็นธรรม (Fairness) คือวัตถุประสงค์หลักของกระบวนการยุติธรรม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเป้าหมายหลักของการดำเนินกระบวนการยุติธรรม
- ค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนในกระบวนการยุติธรรม (Cost)
- ระยะเวลา (Time) กระบวนการยุติธรรมที่ล่าช้าอาจก่อให้เกิดความอยุติธรรม และกระบวนการยุติธรรมที่รวดเร็วอาจก่อให้เกิดความผิดพลาดได้เช่นกัน

ในเรื่องของค่าใช้จ่ายและระยะเวลาต้องขึ้นกับ “ความเหมาะสม” เพราะกระบวนการยุติธรรมที่มีค่าใช้จ่ายมากหรือน้อย หรือกระบวนการยุติธรรมที่ดำเนินการล่าช้าหรือรวดเร็ว ไม่ใช่มาตรฐานที่จะใช้วัดประสิทธิภาพว่ากระบวนการยุติธรรมนั้นดีหรือไม่ดีได้

ดังนั้น หัวใจของการบริหารงานยุติธรรมให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชน คือ การสร้างสมดุลระหว่าง ความเป็นธรรม ต้นทุนหรือค่าใช้จ่าย และระยะเวลา เพราะทั้ง ๓ มิตินี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอาจขาดได้ของกระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรม

ดร.ต่อศักดิ์ บูรณะเรืองโรจน์ มองว่ากระบวนการยุติธรรมที่ดี ต้องพิจารณาจาก ๓ มิติ ดังต่อไปนี้

- ความรวดเร็ว เช่น การสั่งคดีของอัยการ แม้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามีได้กำหนดระยะเวลาในการสั่งคดีไว้ แต่มีระเบียบกำหนดให้พนักงานอัยการต้องดำเนินการโดยรวดเร็ว

- ความมีประสิทธิภาพในการสั่งคดี เช่น การสั่งไม่ฟ้องของพนักงานอัยการเป็นการสร้างความเป็นธรรมในรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการคัดผู้บริสุทธิ์ออกจากกระบวนการยุติธรรมให้รวดเร็ว เพราะผู้บริสุทธิ์ที่ตกเป็นจำเลยต้องเสียค่าใช้จ่ายและอาจเกิดความเสียหายอีกหลายประการ ดังนั้น พนักงานอัยการมีหน้าที่สร้างความเป็นธรรม โดยคัดผู้บริสุทธิ์เหล่านี้ออก พนักงานอัยการมิได้มีหน้าที่สั่งฟ้องทุกคดีตามที่ตำรวจส่งเรื่องขึ้นมา

- ความโปร่งใสและตรวจสอบได้ เช่น จำต้องมีการแจ้งเหตุผลของการสั่งฟ้องและการสั่งไม่ฟ้องให้ผู้มีส่วนได้เสียทราบ

พ.ต.อ.ดร.ศิริพล กุศลศิลป์วุฒิ มองว่าระบบการบริหารงานยุติธรรมที่ดีนั้น ต้องสร้างสมดุลระหว่าง “ความเป็นอิสระและความรับผิดชอบ” ดังนั้นหากหน่วยงานใดมีความเป็นอิสระในการทำงานมาก ย่อมต้องมีความรับผิดชอบมากยิ่งขึ้น ซึ่งในประเทศไทยนั้น มักเห็นแต่การเรียกร้องความเป็นอิสระในการดำเนินงาน แต่มิได้เห็นความรับผิดชอบต่อการบริหารงานที่ผิดพลาด เป็นจุดหนึ่งที่แตกต่างจากนานาประเทศและเป็นเรื่องที่ต้องได้รับการแก้ไขและพัฒนา

๗. ปัญหาความน่าเชื่อถือของกระบวนการยุติธรรมของไทยในสายตาของนานาชาติ รวมถึงในสายตาของประชาชนชาวไทย

เป็นปัญหาใหญ่ที่มีผลกระทบต่อกระบวนการยุติธรรมของไทยในภาพรวม เนื่องจากช่วงเวลาที่ผ่านมาที่มีคดีสำคัญเกิดขึ้นและเป็นคดีที่สาธารณชนจับตามองเป็นอย่างมาก เช่น คดีเกาะเต่าที่เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์เป็นระยะ อีกทั้งมีการเข้าแทรกแซงของต่างประเทศ สาเหตุหลักเกิดจากความไม่เชื่อมั่นในการดำเนินงานด้านกระบวนการยุติธรรมของไทยและความไม่เชื่อถือในมาตรฐานหลักประกันสิทธิเสรีภาพที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยพึงได้รับตามหลักสากล

ปัญหาเรื่องความน่าเชื่อถือในกระบวนการยุติธรรมของไทยนั้นเป็นปัญหาที่ยังรากลึก แม้กระทั่งในสายตาของประชาชนชาวไทยเอง ต่างก็ไม่เชื่อถือในกระบวนการยุติธรรมของไทยเช่นเดียวกัน ความไม่เชื่อถือเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรมได้ เช่น ปัญหาความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ปัญหาเรื่องบุคลากร ปัญหาระบบอุปถัมภ์ ฯลฯ

๘. ปัญหาการนำมาตรฐานสากลมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับความเป็นไทย

ศ.ดร.สุรศักดิ์ ลิขสิทธิ์วัฒนกุล ได้แสดงทัศนะในเรื่องดังกล่าวว่า หลักสากลต้องคำนึงถึงความเป็นไทย ไม่ได้หมายความว่าหลักการที่เป็นที่ยอมรับโดยสากลควรถูกปรับให้เข้ากับสังคมไทย แต่หมายความว่า ต้องพยายามทำให้หลักสากลนั้น ได้รับการหนุนเสริมให้สามารถจัดการต่อกรกับระบบวังเต้น อุปถัมภ์ เล่นพรรคเล่นพวกแบบไทย ๆ ให้ได้

๙. ปัญหาเรื่องการบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ในกระบวนการยุติธรรม

ปัญหาดังกล่าวเกิดมาจากวิธีการแก้ไขปัญหาในกระบวนการยุติธรรมของไทย ที่มุ่งเน้นการแยกองค์กรมากกว่าการสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กร เช่น การแยกตั้งพนักงานสอบสวนคดีพิเศษออกเป็นกรมสอบสวนคดีพิเศษ อันอาจเกิดผลกระทบในการประสานงานและความร่วมมือระหว่างองค์กรที่มีอำนาจสอบสวน

ดังนั้น การจะแก้ปัญหาดังกล่าวให้ประสบความสำเร็จ ทุกคนในกระบวนการยุติธรรมต้องมีแนวคิดและมองกระบวนการยุติธรรมทั้งหมดในภาพรวม ทุกหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมต้องช่วยเหลือ ร่วมมือกัน เพื่อให้วัตถุประสงค์ในการสร้างความเป็นธรรมเกิดขึ้นได้จริง เช่น การที่อัยการเข้าไปมีบทบาทร่วมกับพนักงานสอบสวนในชั้นสอบสวนมากขึ้นจะส่งผลให้กระบวนการรวบรวมหลักฐานมีประสิทธิภาพ และส่งผลโดยตรงต่อกระบวนการพิสูจน์ความผิดในชั้นศาล ซึ่งเป็นวิธีการสำคัญที่จะทำให้กระบวนการยุติธรรมของไทยมีประสิทธิภาพมากขึ้น อีกทั้งการบูรณาการระหว่างหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมจะสามารถช่วยแก้ปัญหาความล่าช้าในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมได้ ทำให้เกิดความยุติธรรมแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้น

ประเด็นหลักที่ ๒ บทบาทของภาคประชาชนและสื่อมวลชน

ทิศทางการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการยุติธรรมที่ผู้ทรงคุณวุฒิคาดหมายว่าจะเกิดขึ้นในทศวรรษหน้า คือ ภาคประชาชนและสื่อมวลชน จะเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในอนาคต ทั้งในด้านการให้ความร่วมมือและการตรวจสอบ เพราะเมื่อใดที่ภาคประชาชนและภาคสื่อมวลชนตระหนักว่าการมีส่วนร่วมของตนจะส่งผลต่อการแก้ไขหรือพัฒนาการที่ดีขึ้นของกระบวนการยุติธรรมไทย เมื่อนั้นทั้งภาคประชาชนและภาคสื่อมวลชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นเสียงสะท้อน แสดงความคิดเห็น ปรับปรุงกฎหมาย ตรวจสอบ ถ่วงดุล หรือสร้างมาตรฐานในเรื่องความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมขึ้นใหม่ ซึ่งเป็น แรงขับเคลื่อนที่สำคัญต่อการพัฒนา

หลังจบการสัมมนามีผู้เข้าร่วมสัมมนาซึ่งเป็นตัวแทนจากสมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน (สสส.) แสดงความเห็นไว้อย่างมีนัยสำคัญยิ่งว่า.....

"การที่จะบอกว่าตำรวจ อัยการ ผู้พิพากษาส่วนใหญ่ดี มีเพียงส่วนน้อยที่ไม่ดี แต่เมื่อคนไม่ดีสร้างปัญหา มักทำให้คนส่วนใหญ่ที่ดีเสื่อมเสียไปด้วย และการมาขอความเห็นใจจากประชาชนนั้น น่าจะเป็นทัศนคติที่ไม่ถูกต้องนัก โดยมุมมองที่น่าจะถูกต้องกว่า คือ ควรต้องสร้างระบบ กลไก มาตรการ เอาคนไม่ดีออกไปจากกระบวนการยุติธรรมให้หมดสิ้น มิให้มีเหลืออยู่เลย จึงจะทำให้ประชาชนเชื่อถือและไว้วางใจประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมได้อย่างแท้จริง"

ในภาพรวมแล้ว นับได้ว่าประเด็นที่นำมาอภิปรายตลอดการสัมมนาครั้งนี้ เป็นเสมือนการอุ่นเครื่องก่อนถึงชุดการสัมมนาในอีก ๖ หัวข้อที่ทาง สรท. จะจัดระหว่างเดือนมีนาคม ถึง เดือนสิงหาคม ซึ่งสำหรับ สรท. แล้ว ทัศนะส่วนใหญ่ของวิทยากรได้สะท้อนออกมาเพื่อแสดงให้เห็นถึงเหตุผลและความจำเป็นในการที่ประเทศไทยควรพัฒนาตัวชี้วัดประสิทธิภาพกระบวนการยุติธรรม

ผู้อำนวยการโครงการฯ ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการจัดสัมมนาชุดนี้ของ สรท. ได้กล่าวถึงภาพที่นำมาแสดงในงานและปรากฏในแผ่นพับว่า เป็นภาพดัดแปลงรูป เทพีเธมิส ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สากล ที่ใช้แสดงถึงกระบวนการยุติธรรม โดยผู้จัดสะท้อนออกมาเป็นเทพีเธมิสตัวหนึ่งที่อ้วนพี จั๊เกียง และรักสบาย อีกตัวหนึ่งผอมโซ กือตราขังแกบไม่ไหว ซึ่งหลายคนเห็นแล้วคงได้แต่หวังว่า ...

กระบวนการยุติธรรมของไทย จะเป็นอย่างเทพีเธมิส ที่ดูองอาจ สง่า ผ่าเผย เพราะมีสุขภาพใจ และกายที่ดี มีสติประสาท หัวใจ และสมองที่ไม่บกพร่องต่อการรับรู้ อีกทั้งยังมีแขนขา ที่ทำงานได้อย่างประสานสอดคล้อง เป็นหนึ่งเดียวกับอวัยวะส่วนอื่นของร่างกาย

สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย
THAILAND INSTITUTE OF JUSTICE